

Запорізький
Національний
Університет

Розстріляне відродження. Митець і тоталітарна держава.

Культурно-мистецьке життя Запоріжжя
1920-1930-х рр.

1. Українізація та Запоріжжя

**2. Культурно-мистецький простір жителів Запоріжжя
1920-1930-х рр.**

**3. Запоріжжя між культурною провінцією та
«Українською Меккою»**

4. Мистецтво на фронті комуністичного майбутнього

**5. Критика «нерадянського» культурно-мистецького
простору в Запоріжжі**

**6. «Контрреволюційні» тенденції в культурно-
мистецькому середовищі Запоріжжя**

**Яким ви уявляєте Запоріжжя
у 1920х рр?**

Як його описував будівник

Борис Вейде

“Трущоби” - «кокаїністи, проститутки, художники, актори, що спились, військові та крадії, крадії без кінця»

“лакові туфлі, брюки-дудочки, галстук бабочкою...” До одягу додавалися модні захоплення: “...танці “шиммі”, “болерки” з дівочатами, вечори огарочників. Вертинський, Єсенін...”

“Жили тільки сьогоднішнім днем,... Кожен на свій манер... “з’явилися ресторани і пивні з фокстротами, балалаєчниками і баянами, мордобоем”

Українізація

Прививка українізації.
От українізації профсоюзы отмахиваются руками и ногами. Дальше українізації делопроизводства не пошла: не прививается, мол. В библиотеке металлистов 10,500 книг, из них украинских 466. (4,6 проц.)

УКРАЇНІЗАЦІЯ.
Постановление центральной контрольной комиссии.
В последнем заседании Президиума ЦКК КЦ(б)У, заслушав доклад о проверке хода украинизации. Из 1749 сотрудников ВУЦИК'а Совнаркомом, Госплана—только 777 владеют украинским языком, украинизация делопроизводства украинскими языком недостаточна. Напрямую украинизация только 1 проц., через посредство на украинском языке. Наибольшие результаты достигнуты в Наркомземе, где аппарат украинизован на 47 процентов. Президиум ЦКК постановил: 1) продолжить срок украинизации до первого января 1925 года, 2) обязать Наркомзему сделать доклад о ходе украинизации путем связи с украинскими и украинскими отчетами, 3) обязать госучреждения, в которых есть значительное количество украинского персонала, немедленно начать работу на украинском языке, не откладывая полной украинизации и 4) поднять вопрос о заключении после 1 января всех служащих, не владеющих украинским языком и заменив их другими.
Українізація в профсоюзах.
На совещании представителей Укрбюро ЦК профсоюзов разработаны положения о деятельности профсоюзов. Основным направлением считается постепенная украинизация профсоюзных аппаратов. Одновременно с этим профсоюзы должны облегчить членам своих дружек национальностей держать связь с профсоюзом на своем родном языке.
Совещание высказалось за выдвигание из профработу сельских товарищей, ведущих украинский язык и культуру. Все работники профсоюзных аппаратов должны помнить, что украинизация надо понимать, как способ усиления связи рабочих с сельскими. В профсоюзах, где большинство составляют украинцы, всю культурную работу необходимо перенести на украинский язык. В совхозах, рабочих, сахарников, совхозах, рабочих—українізацію необходимо закончить в продолжении августа.

Усилить українізацію.
Резолюція указує, що на Україні, де більшість населення складає українське крест'янство, зв'язь партії з масами повинна здійснюватися шляхом правильного проведення національної політики. Тому українізація повинна бути усилена. Керівні та партійні кадри повинні оволодіти українським мовою. Одночасно повинні бути висунути достаточна кількість українських працівників.

Українізація *Закінчити до терміну!*

Бібліотека металістів: з 10500 книг українських лише 4,6%

Дніпробуд. 45,9% росіян, 42,2% українців та 11,7% національних меншин.
Показник української книжки у межах 8%. Літератури «по нацмену» взагалі не існувало.

15 стінгазет, серед яких повністю українізованою була лише одна.

У 1929 році «Червоне Запоріжжя» (популярне періодичне видання) стало україномовним.

Рубрика “що почитати”.

“Українізація” книжкової полиці запоріжців на сторінках “Червоного Запоріжжя”

- *Класична марксистська література подібна творам Леніна та Енгельса «служуватиме хорошим довідником для кожного партійця»*
- *8 авторів рекомендованих у трьох колонках навесні 1928 року. Українців - 0. Росіян - 8.*
- *Анонсування двох українських україномовних авторів. Критика одного. Вшанування за його рахунок трьох російських.*

Достаточно ли у нас украинской литературы?

На этот вопрос приходится ответить отрицательно. И не потому, что украинской литературы вообще мало на книжном рынке, — нет, она представлена достаточно полно, а потому что библиотеки без инициативы; не умеют интересно работать, не умеют привлечь читателя — продвигая украин-

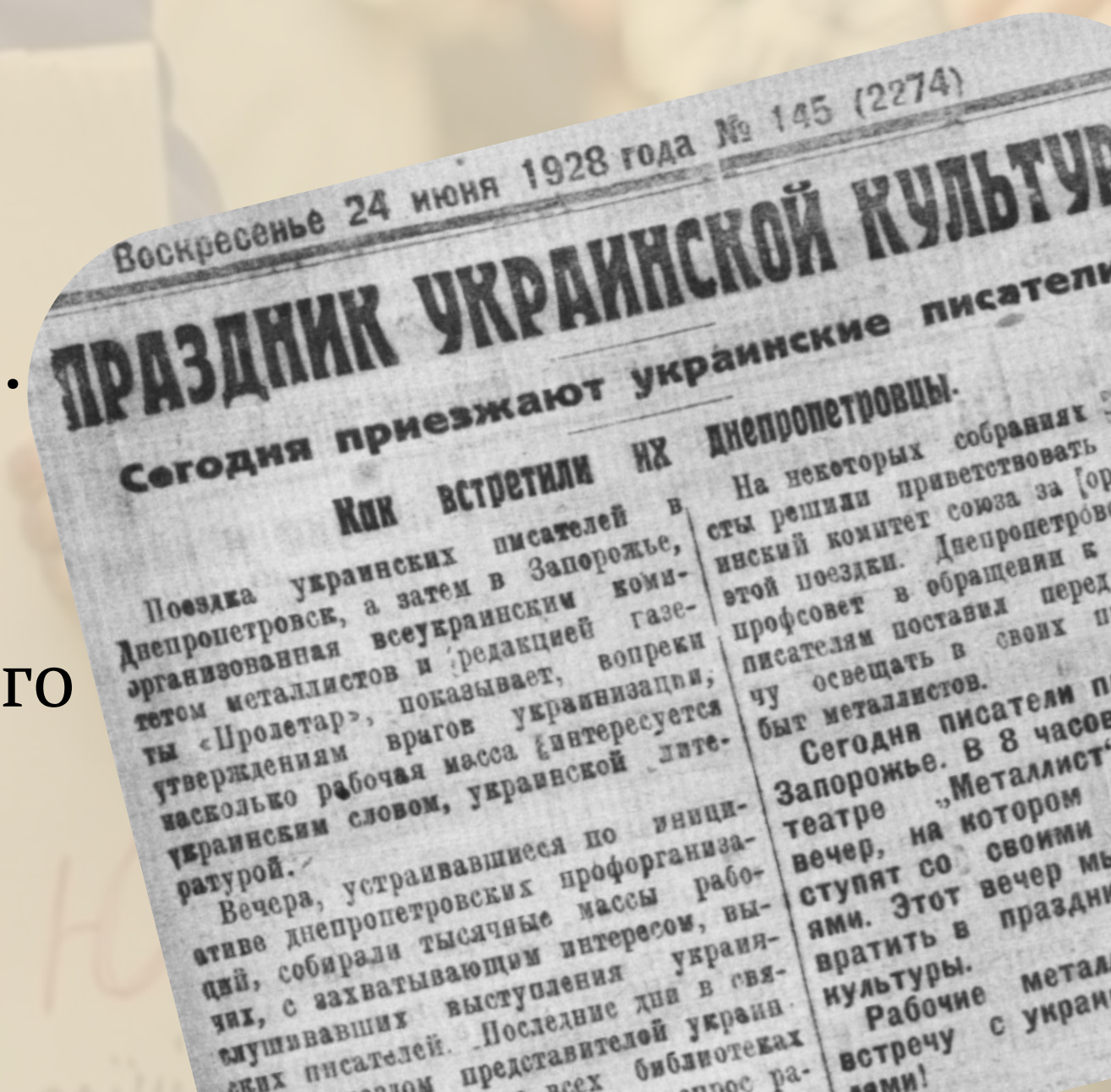
Українізація

Здобутки

Запорізький
Національний
Університет

- Преса поступово була українізована.
- Досягала певних зрушень українізація державного апарату, профсоюзів, освітніх закладів.
- Українська мова впроваджувалась у роботу місцевих мистецьких колективів, клубів
- Українська книжка починала більше популяризуватись, влаштовувались спеціальні книжкові базари, де демонструвались й популяризувались українські книжки.
- Запоріжжя відвідували українські театральні трупи з виставами за п'єсами українських авторів.
- Демонструвались картини українського та українізованого кіно.
- Їздили гастроллями українські музиканти.
- Створювалась повністю україномовна «жива газета»

Запоріжжя було включено у процеси національної політики радянського уряду, спрямованих на українізацію. Ця політика приносила здобутки в українізації як адміністративних установ, так і культурного простору загалом. Фактично заборонена імперською російською владою українська культура отримала можливість для вільного розвитку та поширення серед мас. Однак особливості зрусифікованого міста Південно-Східного регіону України форсованість та номінальність проведення цієї політики, в тому числі, були перепонами на шляху до досягнення значних всеохоплюючих результатів.

**Культурно-мистецький простір
жителів Запоріжжя
1920-1930-х рр.**

Театр „Металлист“.

Украинская труппа им. Славинского

под руководством П. Борикова и гл. режиссера Л. Саблинца

В субботу 21 января сего года

ДЕВ'ЯНОСТО 97 СІМ

в 4 д. соч. Кулиша.

Начало ровно в 7 с пол. час. веч. После 3-го звонка вход закрывается.

Дети до 7 лет в театр допущены не будут.

Главн. администратор Л. ЛЕВЧЕНКО.

Анонс: РУССКАЯ СВАДЬБА (на русском языке)

КИНО „ОКтябрьская РЕВОЛЮЦИЯ“

СО ВТОРНИКА
14-го НОЯБРЯ

Демонстрируется величай-
ший германский художест.
боевик.

ТОЛЬКО ТРИ
— ДНЯ. —

В главной роли

ВЕЛИКАЯ МИРОВАЯ АРТИСТКА **МАРИЯ ЯКОБИНИ.**

Героиня шумевшей романтической постановки
— **КРАСНАЯ ЛЮБОВЬ.**

БОГЕМА худож. драма
в 7 частях.

СКОРО! „**ВСАДНИК С ГОР**“ с уч. героя картины „Сина бар“ **ВИЛЬЯМ ХАРТА.**

ПОМНИТЕ!!! „**УЛИЦА СКОРБИ**“ в главных ро-
лях все знаме-
нитости, Аста Нильсен, Бернер Краус и рус. ар. Хмара

СУББОТА

25

ОКтября

1-й Гостеатр им. т. Ленина

ОТКРЫТИЕ ЗИМНЕГО СЕЗОНА

полным ансамблем коллектива артистов
комперы под главным режиссерством

И. И. РАФАЛЬСКОГО

„ЖРИЦА ОГНЯ“

ком. оп. в 3 действ. муз. В. П.

БОЛЬШОЙ ВОСТОЧН. БАЛЕТ

Начало в 8¹/₂ ч. веч.

Цены от 40 к. до 2 р.

в воскресенье 26
октября

„ВЕСЕЛАЯ ВДОВА“

Гл. администратор А. Черкасес

(Державний мистецкий театр
ім. т. ШЕВЧЕННА)

„ШЕВЧЕНКІВЦІВ“
(Будинок театру
ім. ЛЕНИНА).

Неділя 27 квітня

ул. Гоголь.

РЕВІЗОР

Комедія на 5 дія.

Постановка Загорова.

Госкино имени Дзержинского.

Со вторника 28-го февраля сего года
на экране грандиозный фильм **БОЕВИК СЕЗДА**, выпуска ВУФКУ
из истории борьбы украинской нации за
СВОЕ ОСВОБОЖДЕНИЕ

ЗВЕНИГОРА

Постановка режиссера О. ДОВЖЕНКО.
В главных ролях Н. Надемский, С. С. Ашенко, Л. Подорожный
П. Отава.

Начало реперто в 6 часов вечера. Билеты — 40 к. с пол. час. дня.

ЗВЕНИГОРА.

Скоро мировой боевик

ДЕКАБРИСТЫ

Историческая драма.

У 1920-1930-х роках, простір запоріжців поступово наповнювався різноманітними культурно-мистецькими подіями. Створювалися можливості не лише для споживання мистецтва, а й самотійного долучення до його творення тим чи іншим чином.

Існуюче різноманіття та орієнтація на популяризацію пролетарського, робітничого мистецтва, також сприяла виокремленню культурних просторів міста.

Виходячи з цього, можемо виділити два основних культурно-мистецьких простора в Запоріжжі: радянський (пролетарський) та «нерадянський». Тоді як перший активно підтримувався, популяризувався, все, що не входило до нього або замовчувалось, або зазнавало критики.

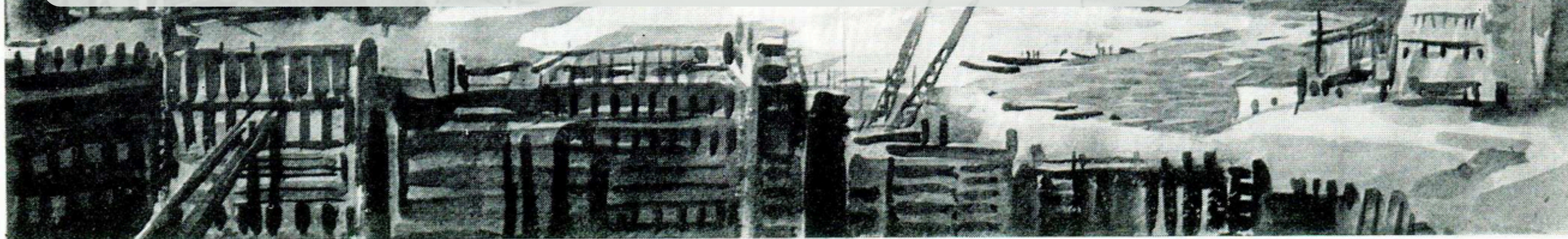
Запорізький
Національний
Університет

Запоріжжя між культурною провінцією та «Українською Меккою»

- З 44 тисяч мешканців у 1923 році, кількість населення міста Запоріжжя досягла близько 290 тисяч мешканців у 1939 році на момент створення Запорізької області
- Процеси індустріалізації та значна подія Дніпробуду у віддаленому від провідних культурних центрів Запоріжжі, сприяли його популяризації серед культурних діячів республіки та усього СРСР

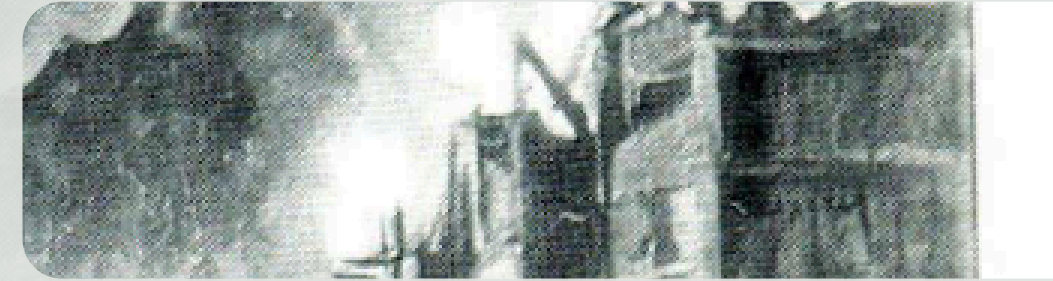
Запорізький
Національний
Університет

Костянтин Богаєвський Будівництво Дніпрогесу (1930-ті)

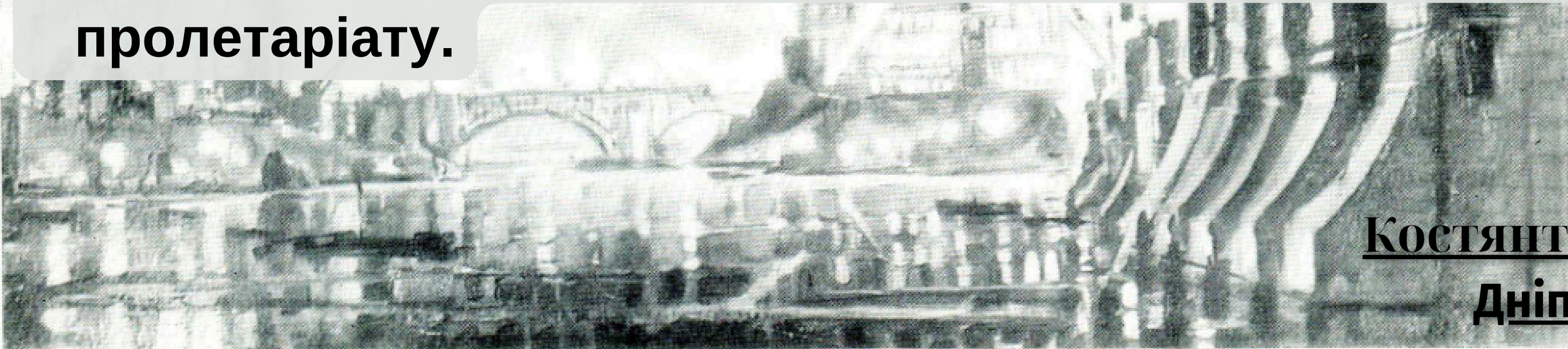

- **Майбутня електростанція ставала популярним місцем для відвідування. Романтизація будівництва через мистецтво заохочувалась та підтримувалась**

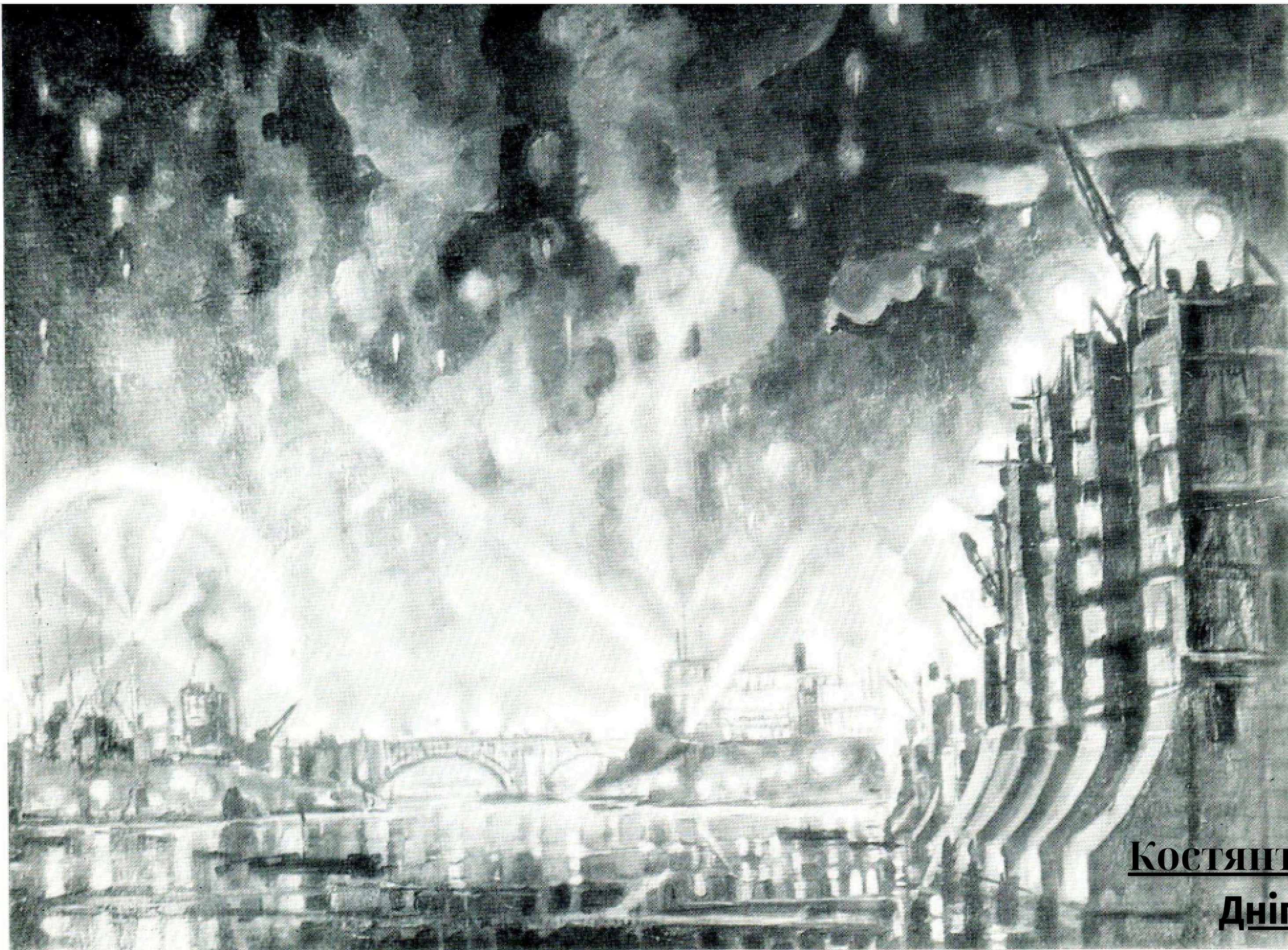

- **Формування певних радянських цінностей, що протиставляли себе буржуазному світу, змінювало погляд на Запоріжжя як на місто пролетарського майбутнього, місто робітників, яке не розглядатиметься чимось другорядним у світі ідеї диктатури пролетаріату.**

Костянтин Богаєвський
Дніпробуд (1930)

Костянтин Богаєвський
Дніпробуд (1930)

Мистецтво на фронті комуністичного майбутнього

Політизація культурно-мистецького життя

Запоріжжя в 1920-1930 рр.

Запорізький
Національний
Університет

«Політичний сенс приїзду в Запоріжжя українських пролетарських письменників для справи культурної революції дуже значний»

Запорізький
Національний
Університет

*«від національної романтики
приходить до визнання революції»*

- **Простежується політизація мистецтва та використання його у якості знаряддя ідеологічної боротьби. Шириться споживацьке утилітарне ставлення до мистецтва.**
- **Надзвичайно важливою стає оцінка змісту мистецтва. Чи відповідає зміст ідеології? Чи не відображає він буржуазний побут? А якщо вже відображає, то чи достатньо засуджує це побут?**
- **Зазнає критики творчість осіб, що не підтримували більшовицьку влади, чи іншим чином не відповідали її критеріям.**
- **Поширюється тенденція говорити про мистецтво з використанням мілітаризованої термінології**

*“Література - плацдарм
боротьби”*

«одна рука писала, а друга тримала гвинтівку»

*«під маскою літератури спробують
проводити буржуазні політичні погляди»*

Формуванню якого інформаційного простору, яких ідей, могло сприяти місцеве віршоване слово?

НА СТЕПАХ КОЛЕКТИВИ.

В поле вийшли колективи,
Зустрічати день весняний
І до сонця пісня лине ..
Воля.. Ранок...
Ой зародє хлїб у лїтку,
Будуть буйні, буйні жнива,
У притулку стане дїткам
Жити вивчиться щасливо.
Довгі борозни глибокі
Проклада не втомно трактор,
А к:лись крїзь мертвий спокїй
Тут батїг по конях трахав.
Тут колїсь обміжки рясно
Шкїдникїв хлїбам плекали
І потїм з пузастим панством

Герць голота відбувала.
Перемогами рясними
Он сььогодні шлях укрито
Та й нїде не має сили,
Щоб трувлящих знов гнїтити.
Ой не страшно в полі спеки —
Чорним паром вкрито гони
І за обрїї далеко
Трактор борозни загоне
Колективи вийшли в поле
Будувать прийдешні яри
І руками творять долю
Пїонерї!..

С. РАНКОВИИ.

МАЙ.

Май синеглазый на площадях:
Молот, винтовка и серп.
Взор его огрубел в боях.
Шаг в походах окреп.

Шаг окреп. А вокруг—тьма,
Тьма и змеиная ложь,
Штык, пуля, петля, тюрьма,
Из-за угла—нож.

Штык, пуля, петля, тюрьма,
Танки, дредноуты, газ,—
Только чтоб трупом был Май,
Только чтоб сказкой стал Май,
Май наций и рас.

С каторги шахт, из каменных нор,
Кандалами звеня в толпе,
В слякоть дорог, плетям в упор
Бьется мятежный напев.

Но... дрожит рука у курка,
Залп—я пустоту, а в землю—штык.
...Солнце—знамя внесла рука
С окровавленных мостовых.

Май синеглазый на площадях:
Молот, винтовка и серп.
Взор его огрубел в боях,
Шаг в походах окреп.

С. ОБРАДОВИЧ.

Песенный май.

В этот день ликующе-звенящий,
В день восторгов, счастья и весны,
Знаю я, нет радостней и слаще
Знойных песен классовой войны...

Голоса работниц,—это камни,
Это финские блестящие ножи,
И „вчера“ в кроваво-буйном пламени,
Точно пленник рвется и дрожит...

Знать, что с нами матери и сестры
По камням вызванивают шаг...
Каждая страна и каждый остров,—
Наш цветущий солнечный очаг...

Бьется сердце... Сердце бьется
птицей.
Зацелованное женственной весной;
О, какие радостные лица
Видит взор освобожденный мой...

Девушки с зелеными глазами
Прикололи к знамени сердца,
И проходят стройными рядами,
Вглубь веков проходят без конца

Плен зимы и тяжек и несносен
В ледяной и неподвижной мгле...
О, как много, много новых весен
Мы увидим на своей земле!

В. АЛЕКСАНДРОВСКИЙ.

Яков Гейне.

Сапожный подмастерье.

Памяти расстрелянного польской буржуазией тов. БОТВИНА.

Ты вчера—сапожный подмастерье!
Ты вчера—тачавший сапоги,
Ты сегодня—хлопнул громко дверью
Крикнул: „Мир—без гнета и тоски!“

Ты вчера постукивал по коже.
Долго и упорно морщил лоб...
А потом нажал курок... И что—же?
Приговор.. Расстрел... Сосновый гроб...

Ты вчера—сапожный подмастерье,
А сегодня—революции герой!
Слава о тебе, а не поверье,
Будет жить до Коммуны Мировой!

„Слава герою, смерть провокаторам!“

Трудящиеся Варшавы потрясены казнью Ботвина. В рабочих кварталах Варшавы вывешены красные знамена с надписями: „слава герою, смерть провокаторам!“

Трудящиеся Украины возмущены расстрелом Ботвина.

Расстрелянного Ботвина сменяют тысячи новых смелых борцов.

— На заводах и фабриках Харькова состоялись митинги протеста против расстрела шляхтой Ботвина. Собравшиеся посылают приветств. компартии польши с выражением уверенности, что расстрелянного Ботвина сменяют тысячи новых смелых борцов.

— На общегородском собрании Житомирской партийной организации почтена вставанием

память расстрелянного т. Ботвина. Послана телеграмма польской компартии, в которой партийцы Житсмира приветствуют героическую борьбу компартии. Телеграмма заканчивается словами: „Смерть провокаторам, да здравствует польский пролетариат и его руководитель—польская компартия!“

С мест поступают сведения о массовых митингах протеста по поводу наглых выступлений польской шляхты. Рабочие Николаевского завода им. Марти в резолюция говорят:

„Позор палачам! Надо положить предел всем издевательствам над товарищами, томящимися в польских тюрьмах“.

Широкая межсоюзная конференция в Золотоноше заявляет:

„Пусть шляхетская буржуазия знает, что в пролитой крови пролетариата будет затоплена польская буржуазия“.

- **Прославлення існуючого режиму та його цінностей, з одночасним висміюванням та засудженням усього, що їм суперечить**
- **Тяжіння до “колективного я” на противагу індивідуалізму**
- **Тенденція утилітарності, поширення побутової тематики**

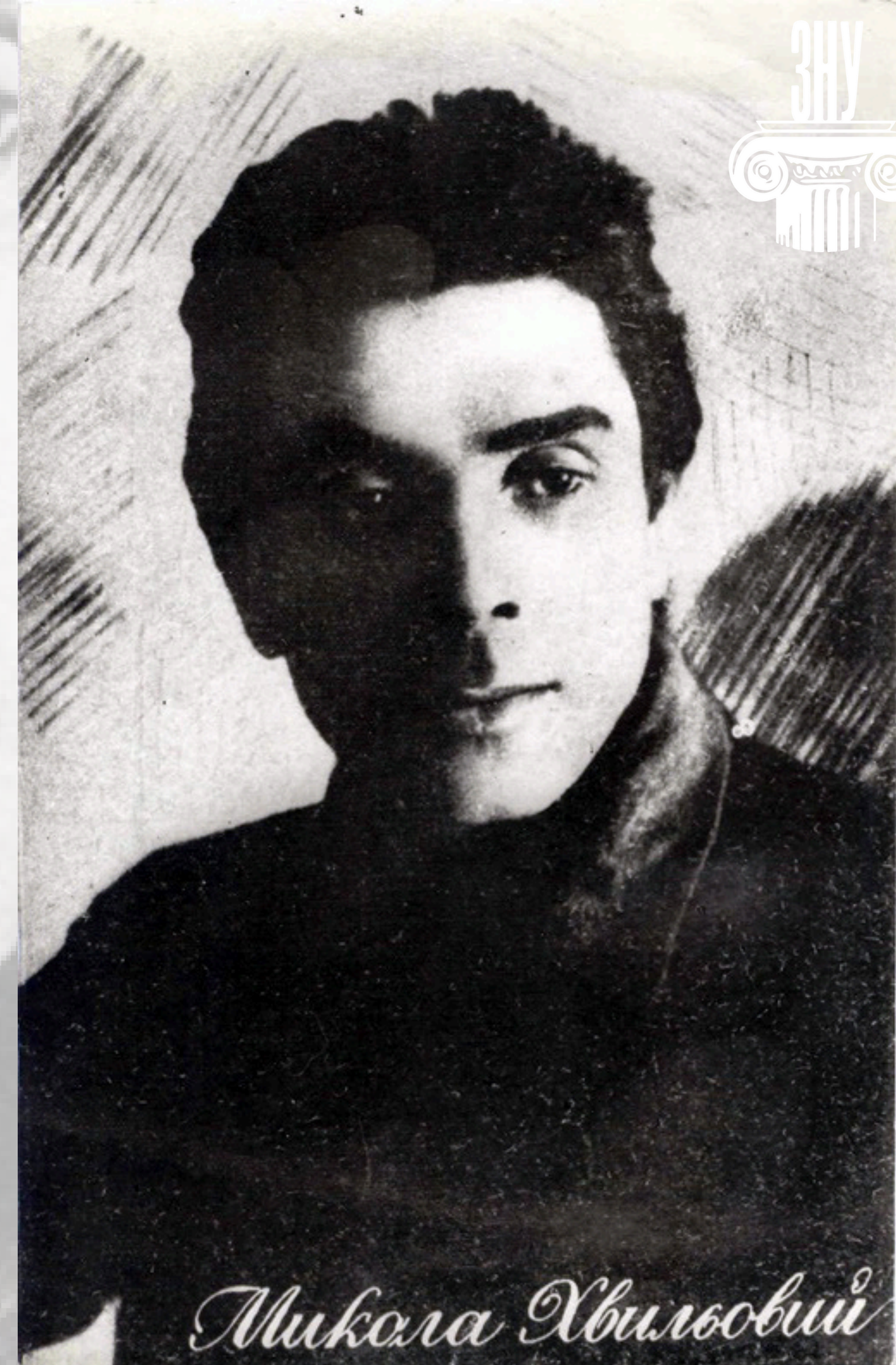
Подібний мистецький простір через свою політизованість сприяв формуванню нової радянської людини, просякнutoї більшовицькою ідеологією та позбавленої індивідуалізму.

Критика «нерадянського» культурно-мистецького простору в Запоріжжі

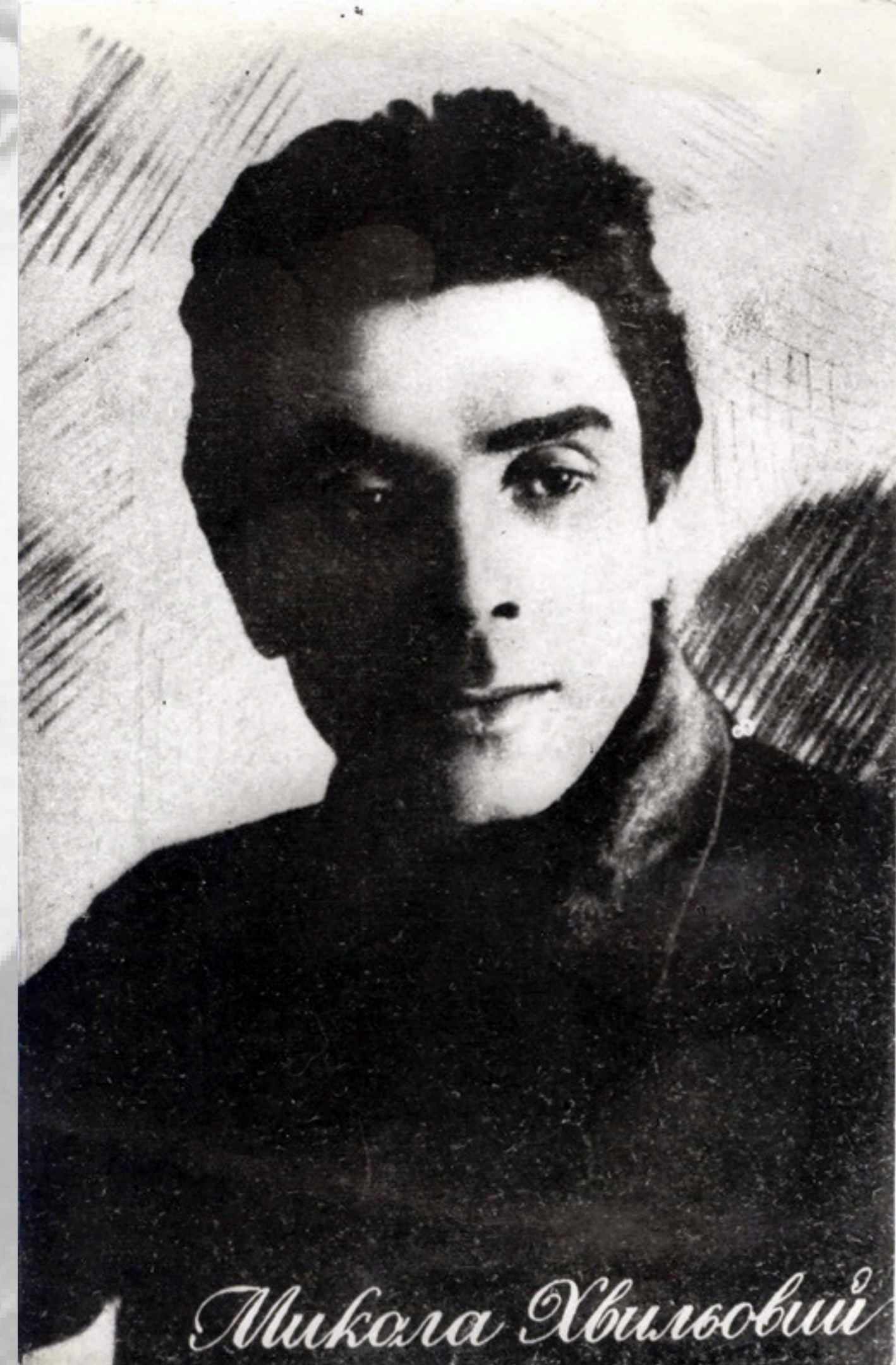
*«почав втрачати віру в силу
революції й здав позиції
пролетарської літератури»*

Микола Хвильовий

Політизація мистецтва призводила до критики «нерадянського» мистецтва. Через сторінки періодичних видань міста простежується тенденція до формування смакових та світоглядних позицій читачів газети стосовно мистецьких творів. Продукується чітка позиція засудження та критики культури непу. Не толеруються твори, в яких не відзначається пропаганда радянського світу, революційна романтика та критика інших систем.

Микола Хвильовий

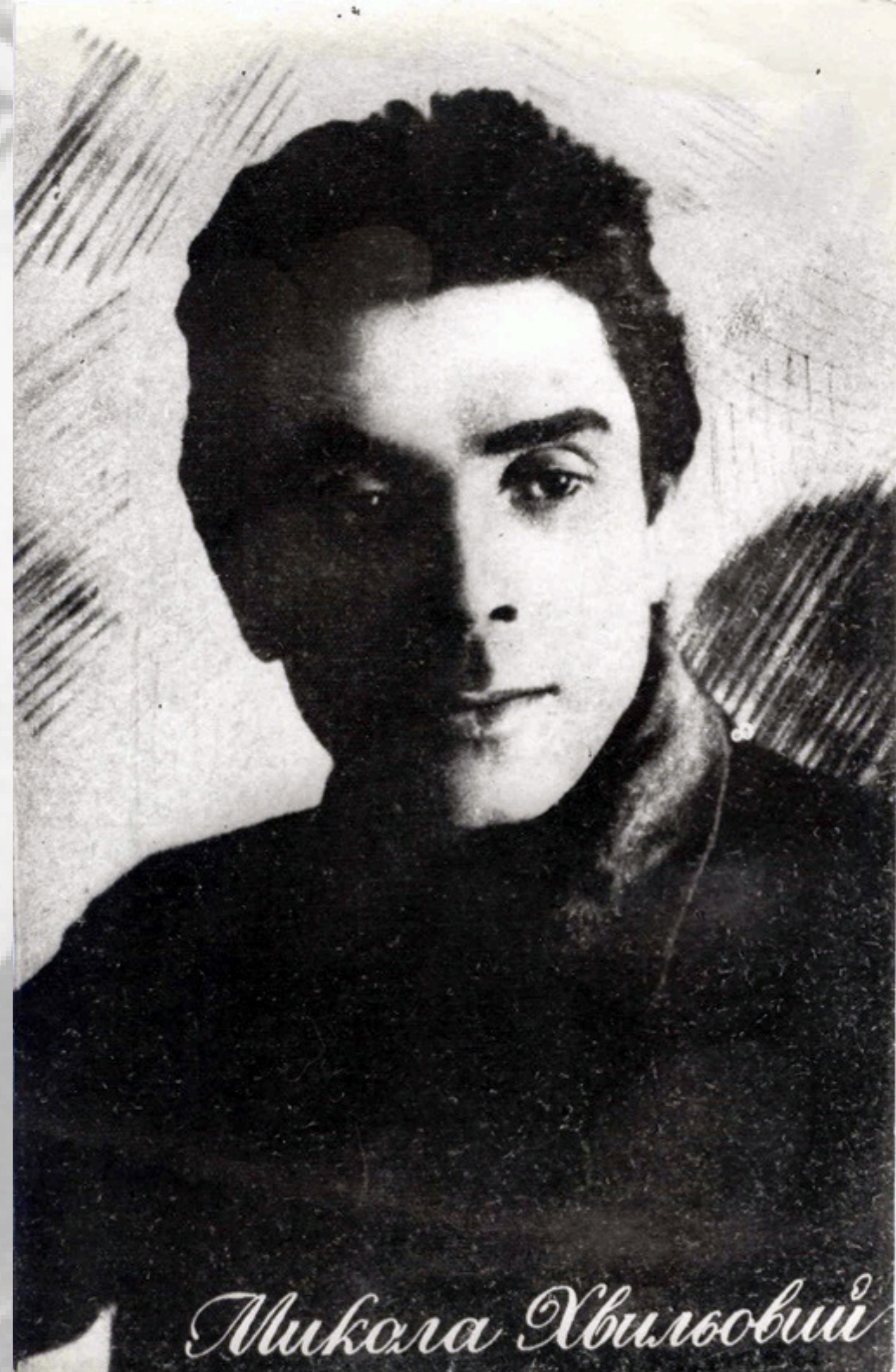
Запорізький
Національний
Університет

Запорізький
Національний
Університет

Від критики мистецького твору і висловів про те, що той не відповідав запиту робочого чи не виховував його у необхідному для більшовиків руслі, відбувався перехід до більш радикалізованих коментарів. У ворожій пролетарю культурі починали вбачати паростки контрреволюційної діяльності, що в подальшому призвело до переслідувань, репресій та розстрілів української інтелігенції, культурних діячів чи, загалом, дотичних до культурного простору українців

Микола Хвильовий

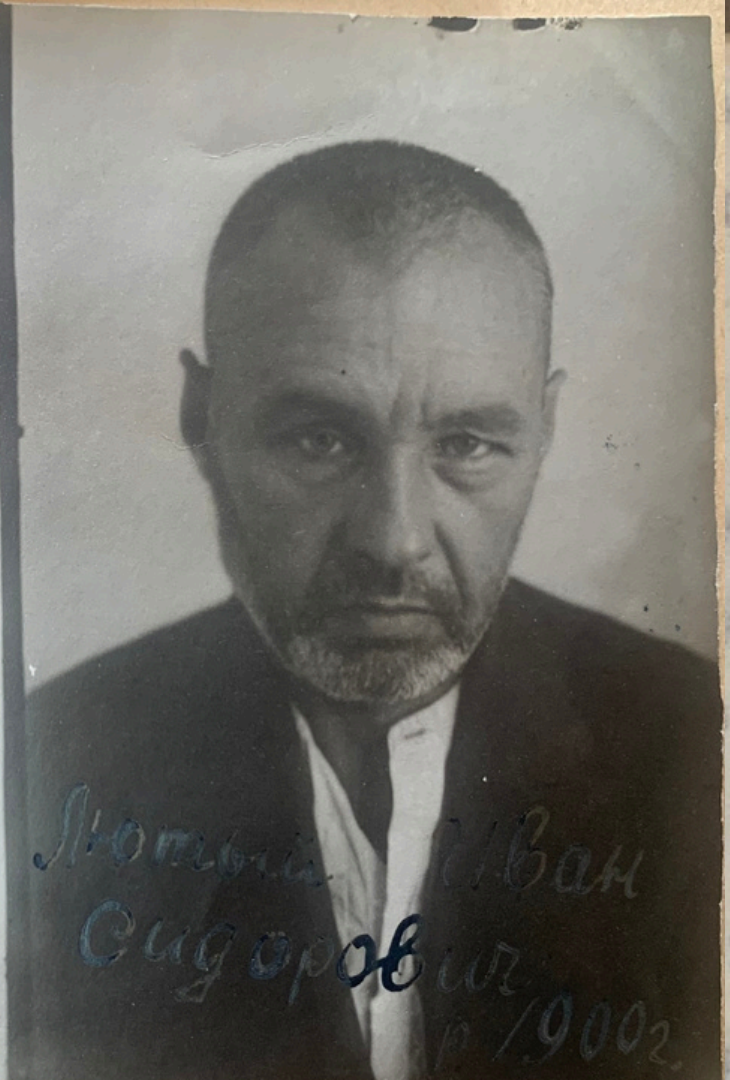
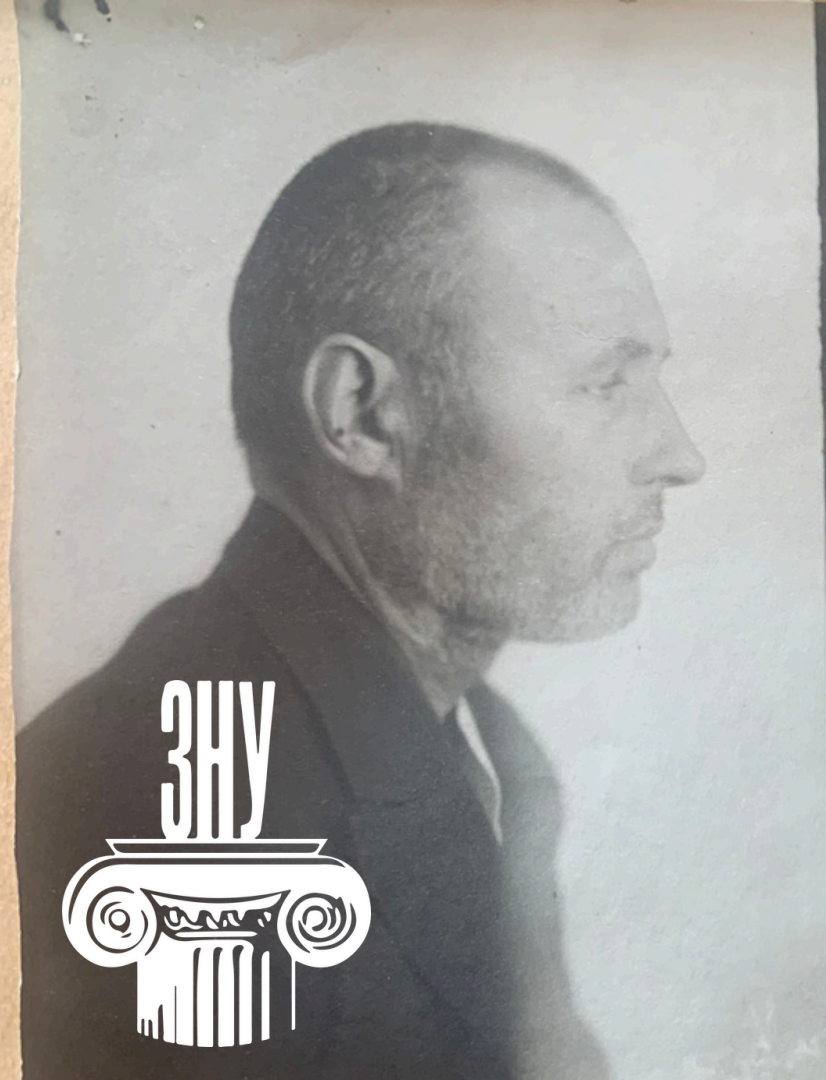
Запорізький
Національний
Університет

***«Активізація капіталістичних
елементів, вплив їх на хисткі
прошарки радянської літератури,
загострення класової боротьби –
ось рушійні сили літературної
дискусії»***

Павлов Иван Алексеевич р. 1902 г.

Мотыль Иван Сидорович р. 1900 г.

310

УКРЕЙНО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ОТДЕЛ У Г В

ПРАВЛЕНИЕ НКВД ПО Д/ПЕТРОВСКОЙ ОБЛАСТИ

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАВЛЮЧЕНИЕ

По след. делу № 3827 в

Киеве. Обреченцами находимся под гласным "СВУ" и

По обвинению: гр.огр.ней - внаде-

ТАНЦОВЫХ, VI 1. ПАВЛОВА Ивана Алексеевича, РУСЕЙ

других - члст. и в ХЛОТОВОГО Ивана Сидоровича,

В послед. ВУЗ. ПОГОРЕЛОГО Демьяна Ивановича, дит

к украин 4. ТУРЧИНА Федора Степановича, дини

кильборского 5. УСТНИКА Алексея Ильича, запад, отгор-

Украины от 1941 6. ЗИГАЛО Алексея Петровича и актив-

контр-революц. 7. БАШМАКОВА Петра Петровича, дла и

спространная статья Хлопчатого, обречитывала студенче-

по ст.ст. 54-11, 54-10 ч.2 и БИМАНУЧ

УССР, леши, поддербнзале

1935 года, 27 апреля. Я, доцент Днепропетровского Государственного университета Дозовик Григорий Федорович, проживающий в г. Днепропетровске по улице Нагорной, дом № 12, кв. 6, лектор литературного факультета ДДУ, отделения историко-экономического факультета ДДУ, дал экспертизу будущим историко-практической необходимости студентам, в частности 4-го курса литературы факультета Пединститута читать целиком произведения из "Ятне" из массового пользования, как идеологически вредные, или же проработка таких литературных произведений студентами должна ограничиться лишь материалом полученным на лекциях, знакомством с критическими статьями и т.п.

Считая:

В курсе истории украинской литературы студенты должны получить подлинно большевистскую критику идеологически враждебных литературных произведений, в частности националистического характера. Для этого необходимо приводить на лекциях некоторые цитаты из произведений Хвильового, Ивченко, Ирчана, Гжицкого и др. Но студентам не следует читать запрещенные книги Критика буржуазно-национализма, с целью, якобы, изучения и критики националистических произведений дане в журнальных и газетных статьях.

В этих же статьях приведены нужные цитаты, которые убедительно свидетельствуют о несомненной враждебности идеологической направленности запрещенной литературы.

Во время чтения лекции студентам не допустимо злоупотребление идеологически враждебного характера цитатами, ибо количество этих цитат может перейти в новое качество, т.е. в пропаганду национализма, троцкизма и т.д. Тем более в пропаганду враждебной идеологии может превратиться практика представления студентам запрещенных книг.

На заданный мне вопрос: относится ли все изложенное и к произведениям Ивченко "Робітні сили" и Хвильового "Вальдшнепи" отвечаю положительно.

Все вышеизложенное мною в равной мере относится и к названным произведениям Хвильового и Ивченко.

Таким чином, наступ на українську культуру відбивався на житті запоріжців. Запорізькі педагоги, студенти, письменники, кореспонденти зазнавали утисків, переслідувань та, зрештою, арештів. Їх карали за анекдоти, читання української літератури та її обговорення. Натяки на невдоволення партійною національною політикою вважались злочином.

Разом з тим, приклади подібних репресій говорили не тільки про злочинність більшовицької влади, а й про наявність проукраїнських думок у відносно зрусифікованому місті, що його поглинав радянський монолітний культурний простір

